

РІДНА

Щомісячний науково-педагогічний журнал
ISSN 0131-6788

СЕРПЕНЬ
2005

ШКОЛА

**Криворізькому
державному
педагогічному
університету**

- 75!

ЗМІСТ

ДОБУТКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

- Криворізькому державному педагогічному університету – 75 років!
Вітання міністра освіти і науки України Станіслава Ніколаєнка 3
- ЛЮБОНЕНКО Юрій — Освіта Кривого Рогу: досягаємо мети взаємними зусиллями 3

ОСВІТА — XXI СТОЛІТТЯ

- БУРЯК Володимир — Розвиток Болонського процесу в європейських країнах 6
- ЛЮБАР Олександр — Українська освіта і європейський освітній простір:
Історія, сучасність, перспектива 8

СТУДІЇ ПЕДАГОГІКА І ПСИХОЛОГІЯ

- КОНДРАШОВА Лідія — Формуючий потенціал навчання в сучасній вищій педагогічній школі 12
- ОСТАПЧУК Олена — Ефективні педагогічні системи: інноваційна стратегія проектування 16
- ШЕСТОПАЛОВА Олена — Особистісна підготовка
практичних психологів закладів освіти: мотиваційний аспект 19
- ГРИГОРЕНКО Людмила — Самостійна робота як фактор підвищення
ефективності підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності 22
- БУГРІЙ Олена — Формування в учнів прийомів розумової діяльності 25
- МАЛИХІН Олександр — Мотиваційно-цільовий компонент самостійної
навчальної діяльності студентів вищого педагогічного навчального закладу 28
- ЗЕЛЕНКОВА Наталія — Формування пізнавальної самостійності
старшокласників у навчальному процесі 31
- ШИМКО Ія — Проблеми організації самостійної роботи у вищій школі 34

СТУДІЇ ВИХОВАННЯ

- ШРАМКО Оксана — Духовні засади національного виховання 36
- САВЧЕНКО Лариса — Вивчення ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді 39
- ЛЮБАР Руслана — Робота з формування хороших навичок школярів —
основа музично-естетичного виховання в школі 41
- АНДРУЩЕНКО Іван — Творча діяльність як основа
формування естетичної культури особистості 43
- ЯКОВЛЕВА Вікторія — Організація гуманістичного виховання учнів
із труднощами у спілкуванні в закладах інтернатного типу 45

НЕВОДНЕСЬ ПРАКТИКА. ДОСВІД

- ШТЕЛЬМАХ Галина — Про виховання морально-психологічної готовності
старшокласників до вибору професії вчителів іноземних мов 47
- ТОМАШЕВСЬКИЙ Володимир — Особливості творчої роботи
на уроках образотворчого мистецтва в початковій школі 49
- ПАВЛИК Олена — Психолого-педагогічні умови формування близькоспорідненого мовлення 53
- БАКУМ Зінаїда — Формування дослідницьких умінь і навичок
гімназистів на завершальному етапі вивчення фонетики 55
- КИСІЛЬОВА Валентина — Теоретична математика як методологічна
основа створення методичних проєктів 57
- КОРОЛЬСЬКИЙ Володимир, ВІХРОВА Олена, ЛОВ'ЯНОВА Ірина —
Самостійна робота студентів при вивченні математичних дисциплін у педагогічному ВНЗ 60
- СВІРСЬКА Жанна, ОНІКІЄНКО Інна — Художня трансформація життєпису
Василя Стуса в поетичній збірці «Палімпсести» 62
- РЕВА Юрій — Гуманізація навчально-виховного процесу —
ефективна умова розвитку учня як особистості 66
- ГНІЛУША Ніна — Екологічна спрямованість проєктної діяльності студентів педуніверситетів 69
- ЗАДОРОЖНА Лілія — Теоретичні основи методики використання писемних
історичних джерел на уроках історії: історія розвитку та сучасний стан проблеми 72
- РЕЙЗЕНКІНД Тетяна, БІЛОНЕНКО Георгій — Формування образного мислення
як компонента професійної підготовки майбутнього вчителя музики 75

ПОГЛЯД В ІСТОРІЮ

- ШЕВЧЕНКО Павло — Трудове виховання в педагогічній спадщині С.Ф. Русової 79

Трудове виховання в педагогічній спадщині С.Ф. Русової

Павло ШЕВЧЕНКО,

кандидат педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки і методики трудового навчання

за її працю, дізнаємося, якою мірою вона задіяла у цей процес свої враження і спостереження. Для психологічних спостережень учителів, а також і для розвитку самостійної творчості дітей треба давати можливість їм самостійно виконувати свою працю — чи за власною вигадкою, чи за запропонованою вчителем темою. Перед цим учитель повинен показати учням зразок виробу [там само, с.68].

С.Русова підкреслювала, що на початку ХХ ст. принцип ручної праці поширився у Німеччині. Велику роль в розробці теорії і практики трудового виховання відіграли німецькі педагоги А.Пабст і Г.Кершенштейнер. Так, Г.Кершенштейнер у доповіді на Дрезденському конгресі 1911 р. розкрив значення трудового виховання. С.Русова звертає увагу на те, що Г.Кершенштейнер використовував ручну працю для організації громадського самоврядування в школі. Сучасному розвитку діяльного принципу сприяє дитяча психологія, крім того, саме суспільство вимагає від особистості насамперед уміння працювати, витривалості та наполегливості.

Разом із тим С.Русова зазначала, що в діяльності нових шкіл існує декілька напрямів. Один із них професійний, принципи якого поділяли Г.Кершенштейнер, А.Пабст і Д.Дьюї. Інші педагоги визначають працю не як професію, а лише як метод навчання та виховання.

С.Русова зауважувала, що ці професійні школи дещо звужують мету діяльного виховання, але разом із тим, наприклад, Г.Кершенштейнер в усіх школах, якими керував, віддавав перевагу хімічним та фізичним експериментам та екскурсіям; він також привніс у діяль-

Софія Федорівна Русова (1856—1940) — видатний український педагог, просвітитель, громадський діяч. Вона активно втілювала в життя концепцію української національної школи, писала підручники для нової школи. У 1921 р. С.Русова емігрувала до Праги, де розгорнула громадсько-просвітницьку діяльність.

С.Русова в своїх педагогічних працях розглядала різні аспекти педагогічної теорії і практики: націоналізація освіти, дошкільне виховання, нова школа соціального виховання, дидактика та інші.

Питання трудового виховання учнів розробила в працях «Єдина діяльна (трудова) школа», «Шкільні екскурсії та їх значення», «Соціальне виховання, його значення в громадському житті» та ін.

Питання трудового навчання й виховання учнів і підготовка їх до життя наприкінці ХІХ — на початку ХХ століття в країнах Європи були особливо актуальними. Ці проблеми досліджували представники реформаторської педагогіки Г.Кершенштейнер (1854—1932), Д.Дьюї (1859—1952), У.Кілларік (1871—1965).

С.Русова підкреслювала, що школа має дедалі більший виховуючий громадський вплив на суспільство, оскільки ніяка держава не може існувати, якщо не має своєї єдиної національної школи. Єдиної школи для всього народу вимагав ще Песталоцці. Видатний педагог П.Наторп також визнавав значення єдиної для всього народу національної школи [1, с.105—106].

С.Русова звертала увагу на те, що сучасна єдина школа має відповідати новим науковим і життєвим вимогам, а сучасне виховання ґрунтуватися на психології дитини, що потребує розвитку волі, активності й самодіяльності відповідно до вимог суспільства й держави. Найкращим шляхом для досягнення цієї мети, відзначає С.Русова, сучасна педагогіка вважає створення замість пасивної школи школи трудової або, за висловом педагогів, діяльної школи. Саме цей вираз, на думку С.Русової, найбільш відповідає тому значенню, яке має нова школа, що ґрунтується на кращих традиціях ремісничих, трудових шкіл.

Принцип діяльної школи на той час панував у педагогії Європи, Америки, Японії і потребував лише уважної розробки засобів її здійснення.

Наприкінці ХVІІІ ст. по всій Німеччині та Чехії поширилися ремісничі школи.

Базедов у своїй праці «Філантропія» обстоював ручну працю не лише як господарський елемент, а й як засіб для виховання дітей та зміцнення їхнього здоров'я. Ще в 1804 р. педагог Б.Бланше висловлював майже такі погляди на значення праці, як і сучасні педагоги: «Виховання... мусить бути більш практичне, щоб навчити дітей вміло користуватися з різних ремісничих приладів, набиратися не лише теоретичного знання, а й спритності, звички до порядку, любові до краси» [там само, с.110—111].

На думку Б.Бланше, слова у навчанні мають підтверджуватися діями, бо лише з допомогою творчої праці учень здобуває знання. Він звернув увагу на соціальне та економічне значення праці й наголошував на тому, що народне виховання має бути якнайтісніше пов'язане з потребами населення. Крім того, особливого значення надавав розвитку руки як органа мистецької діяльності, як знаряддя для виявлення думок і почуттів. Він зазначав, що все, чому вчиться, людина має зробити власною працею, діями, через так звану драматизацію, музику, малюнок, ліплення.

С.Русова наголошувала на вживанні виразу діяльна, а не трудова школа, бо трудова викликає в уяві важку ремісничу працю.

Щоб дати дітям сучасне соціальне виховання, зазначала С.Русова, ми мусимо передусім сформувати в дитини нахил до праці, звичку вважати працю найпершим обов'язком. А для цього пропонувати спочатку лише приємну працю, а потім сформувати у дітей такі прагнення, завдяки яким будь-яка, навіть тяжка праця виконуватиметься з любові, весело, гуртом. Вона звертає увагу на те, що протягом усього культурного розвитку людства було зневажливе ставлення до фізичної праці. Сумнівне ставлення до праці, якою б вона не була, є досягненням розвитку людства. Сучасне виховання потребує і пошани до праці, і сумлінного її виконання для власної користі і добробуту усього колективу. До праці дітей треба ставитися дуже обережно, уникати одноманітності, пропонувати посилену працю, яка відповідає смаку та нахилам дитини [2, с.67—68].

Крім виховуючого, праця для дітей має велике психологічне значення. Коли дитина втілює свою уяву через малювання, вирізання, ми, спостерігаючи

ність цих шкіл соціальний фактор і перетворив їх на робітничі громади. Поширюючи фізичну працю, Г.Кершенштейнер недооцінював теоретично-наукову складову навчання, бо вважав, що все зло старої школи в енциклопедизмі тодішніх шкільних програм. С.Русова підкреслювала, що недооцінювати науковий матеріал небезпечно, бо можна залишити учнів без знання, котре стане їм у пригоді в майбутньому.

С.Русова звертала увагу на те, що прагнення дитини до будь-якої діяльності, гри, праці чи творчості є найважливішим життєвим прагненням. С.Рубенштейн справедливо зауважував: «Активність є справжній життєвий нерв особи, це ключ до щастя й до задоволення. Пасивність, бездіяльність — це смерть, бо вони відривають людину від інших людей, рвуть нитки, які зв'язують її з громадянством» [1, с.115].

С.Русова, доповнюючи цю думку, зазначає, що діти щасливі, коли їм дозволяють допомогти дорослим, щось зробити, і неоліком старої школи були методи пасивного навчання, які нехтували дитячу рухливість та безпосередню творчість.

С.Русова, враховуючи особливості дитячої психіки, звертала увагу на те, що дитяча праця не може бути тривалою, одноманітною, а навпаки, повинна мати живий зв'язок з враженням дитини.

Разом із тим вона відзначала, що в процесі здійснення реформи не можна допустити, щоб психологічна, загальноосвітня діяльна школа перетворилася на звичайну промислову професійну школу, щоб учителі завжди пам'ятали, що праця не є метою, а лише методом виховання і навчання, який найкраще розвиває здібності дитини. Завдання діяльної школи не в тому, щоб підготувати доброго тесляра чи слюсаря, а в тому, щоб дати дітям змогу ознайомитися на практиці з усіма потрібними в житті знаряддями праці, набути необхідних трудових навичок [там само, с.118].

Звертала увагу С.Русова і на те, що для успішної діяльності нової школи повинні бути добре підготовлені вчителі і відповідна матеріальна база. Найбільш сприятливою для діяльної школи є сільська місцевість, де можна посадити сад, працювати на городі, пасіці, займатися столярною працею, на допомогу учням залучати батьків. У діяльній школі цілком природно організовується діяльне колективне життя, що потребує від учнів ініціативи, відповідальності та самостійності.

Діяльний принцип навчання потребує від дітей наполегливої праці, а від школи — відповідних умов для організації праці дітей. Працюють діти й у класі, і вдома, і в полі чи саду. Працею займаються учні на всіх етапах навчання в школі, праця є лабораторним методом і засобом виховання. До змісту трудового навчання належать малювання, вирізування з паперу, дерева чи картону, моделювання з глини та пластиліну,

виготовлення різних приладів. Кожна дисципліна повинна мати години не лише для теоретичного викладу, а й для лабораторного опрацювання теми. Праця в лабораторіях і класі має бути обов'язковою для всіх. Вона організовується від легкого, найпростішого до складнішого, важчого для виконання.

Під час праці треба враховувати індивідуальні особливості учнів, постійно розвивати руку, яка є одним із найкращих інструментів для втілення задуму.

Учнівські роботи можуть бути виконані під час уроку або в домашніх умовах, а можна тільки розпочати виготовлення у класі під керівництвом учителя, а потім учні повинні самостійно зробити їх вдома. Творчі роботи учнів можуть бути виконані самостійно. Учителі повинні надавати учням методичну допомогу для формування технічних навичок, бо без техніки вони не зможуть виконати роботу, яку потребує від них кожна дисципліна [там само, с.122].

С.Русова відзначала, що праця матиме користь для дитини лише тоді, коли відповідатиме таким вимогам:

- потребуватиме недорогого матеріалу, мало грошей і часу;
- буде легкою для розуміння;
- легко виконуватиметься і не вимагатиме складної техніки;
- задовольнятиме потреби дитини, не втомлюватиме її, сприятиме гарному настрою.

Крім того, С.Русова звертала увагу на обладнання і матеріали, які повинні бути в школі для виконання різних робіт: малювання, ліплення, моделювання, вирізування з картону, дерева, металу. Учителі повинні задіювати працю учнів на кожному уроці з різних предметів для виготовлення наочності, наприклад, макетів з географії.

Важливу роль у підготовці учнів до життя відіграють шкільні екскурсії.

Вони поєднують школу з життям, під час екскурсії учні пізнають світ. Екскурсії мають не тільки навчальну, а й виховну мету. Стосунки учителя з учнями під час екскурсії не мають тієї офіційної суворості, якої дотримуються в класі. За таких умов більше проявляється активність учнів, розвиваються їхні особистісні інтереси.

С.Русова зазначала, що «усяка добре організована екскурсія — це спроба в справі здатності дітей до практичного життя. Вона не тільки дає нові знання й закріплює придбані в класі, вона ще підіймає настрій учнів, відкриває їм широкі горизонти, збуджує в учнях громадське почуття... Мандрівки на свіжому повітрі, де на кожному кроці зустрічаються нові, цікаві речі, обговорюються на справжніх зразках класної лекції, що до цього часу не зворушували справжньої цікавості, а тепер викликають одне запитання за другим, захоплюють новими враженнями, за одну екскурсію учні пізнають більше, аніж за якийсь місяць класної роботи» [2, с.118].

С.Русова, визначаючи завдання ек-

скурсії, наголошувала, що вони «навчають не тільки дивитися навкруги себе, а й бачити усякі явища в усіх деталях, придивлятися до цих явищ і розуміти їх зв'язки між собою і зв'язок їх з тою сферою, в якій вони утворилися. Явища природи більш цікаві, легше захоплюють дітей, через це й починати екскурсії найкраще з метою світознання, в якому початкова географія зв'язана з дослідями ботанічними, зоологічними й геологічними» [там само, с.119].

Після кожної екскурсії треба дати можливість дітям висловити свої враження, підбити підсумок з теми. С.Русова звертає увагу на те, що в останній році поширяться гуманітарні екскурсії. Головна мета їх — сприяти формуванню в учнів свідомого погляду на громадське життя в його історичному розвитку та на сучасному етапі, викликати інтерес до громадської думки, творчої діяльності людини в різних галузях, сформувати розуміння зв'язку людського життя з природним середовищем [там само, с.128].

Після екскурсії весь матеріал має бути систематизований, оформлений і використаний у процесі навчання. Соціалізація школи потрібна для проведення цієї складної роботи, а також для виховання соціальних якостей учнів, формування особистостей з почуттям обов'язку перед державою.

С.Русова підкреслює, що праця в діяльній школі використовується як метод. Через це кожна дисципліна, кожний урок у такій школі має лабораторний характер. Але для того щоб праця справді відповідала завданням уроку, техніка праці має постійно покращуватися, а для цього в програмах діяльної школи мають бути години малювання і виділятися години для самостійної праці, технічного розвитку, моделювання, вирізування, випилювання, виконання робіт з дерева і металу. Потрібно також виділити години і для індивідуальної творчості, на яких кожна дитина сама вибирає матеріал, з якого виготовляє свій виріб.

У курсі діяльної школи мають бути години для навчання дівчат шиттю й вишиванню, а для хлопців — для навчання різних народних промислів.

Отже, С.Русова під діяльною школою розуміла школу життя, яка не тільки задовольняє всі потреби дитини, готує її до життя, а й враховує особливості тієї чи іншої місцевості, готує дитину до свідомої праці. Така школа виховує особистостей, для яких і слова, і руки будуть однаково правдивим знаряддям корисної для суспільства праці.

Література

1. Русова С. Єдина діяльна (трудова) школа // Вибрані педагогічні твори / За ред. Є.І.Коваленка: У 2-х книгах. — К.: Либідь, 1997. — Кн.2. — 317 с.
2. Русова С. Шкільні екскурсії і їх значення // Вибрані педагогічні твори / За ред. Є.І.Коваленка: У 2-х книгах. — К.: Либідь, 1997. — Кн.1. — 270 с.